

RIKEDOM OCH FATTIGDOM I DEN TIDIGA KYRKAN

När man skrev om rikedom och fattigdom i den tidiga kyrkan var det vanligen som svar på bestämda problem och frågor. De argument som en författare använde i ett bestämt sammanhang stämde inte nödvändigtvis överens med dem som andra författare använde i andra sammanhang. Därför finns inte något dokument eller någon enskild författare som kan ge oss ett definitivt uttryck för vad fornkyrkan ansåg om detta. Inget bestämt uttalande om de frågor som rör rikedom och fattigdom blev någonsin normativt. En snabb genomgång av litteraturen ger emellertid vid handen att vissa tankar ständigt återkommer. Två av dessa är särskilt slående. För det första förknippades den ständiga uppmaningen till bistånd åt de fattiga med löftet om gudomlig belöning. För det andra behandlades adressaterna för denna uppmaning och detta löfte, de välbärgade kristna, på ett mycket tvetydigt sätt. Det finns en underton av misstro i allt tal om de rika.

Att dessa två drag ständigt återkommer visar att hjälpen åt de fattiga och en negativ inställning till de rika måste ha varit starka element i de tidiga kristnas tänkande. Vi bör därför kunna klargöra några av de faktorer som gav form åt kyrkans lära om rikedom och fattigdom, om vi studerar dessa båda element i olika sammanhang.

För att ge jämvikt åt vår nödvändigtvis begränsade undersökning skall vi betrakta ett urval ur fyra framstående gestalters skrifter. Dessa personer ger i sig själva en uppfattning om den tidiga kyrkans geografiska och kronologiska utsträckning. Klemens av Alexandria och Cyprianus av Karthago får vara företrädare för öster och väster före Konstantins omvändelse (312), när kyrkans ställning i romarriket fortfarande var osäker. Johannes Chrysostomos av Antiochia och Konstantinopel och Augustinus av Hippo, på nytt från öster och väster, får företräda tiden efter det konstantinska jordskredet, när kyrkans omständigheter på ett dramatiskt sätt förändrades genom kejsarens välvilja. I den mån dessa kyrkofäders syn på bistånd åt de fattiga och de rikas situation sammanfaller kan vi få en ganska säker uppfattning om vad den tidiga kyrkan i sin helhet ansåg.

Klemens av Alexandria

Tveksamhet gentemot de rika var inte förbehållet kristna. Epoken präglades av en allmän misstro till den materiella världen. Inte bara enskilda människor, utan hela organiserade grupper drog sig undan för att leva ett asketiskt liv. Esséerna, terapeuterna och nypythagoréerna är påfallande exempel på sådana asketiska kommuniteter.¹ Bland de kristna existerade frivillig fattigdom redan under andra århundradet, och det monastiska livet började ta form i Egypten i början av 200-talet.² Kyrkan i stort undgick inte att påverkas av denna vitt spridda asketism. Asketernas radikala kritik av materiella tillgångar väckte frågan om de som var engagerade i världen kunde bli frälsta.

I början av 200-talet blev denna negativa trend gentemot rikedomerna ganska påtaglig i den högst kosmopolitiska och sofistikerade staden Alexandria. Vissa kristna började uppmuntra en bokstavlig tolkning av Kristi ord: ”Det är lättare för en kamel att komma igenom ett nålsöga än för en rik att komma in i himmelriket.” Som man kan förstå uppskattades denna tolkning inte i stadens kateketiska skola, där ett stort antal av dem som undervisades själva var förmögna.³ För somliga katekumener byttes hoppet i förtvivlan. Klemens, som var ansvarig för skolan (ca 150-215), svarade med en traktat om den rike unge mannen som nämns i Markusevangeliet 10:17-31.

Clemens traktat, *Vem är den rike som skall frälsas?*, förflyttar på ett skickligt vis debattens fokus. Han säger att frälsningen inte hänger på yttre omständigheter, huruvida man är rik eller fattig, utan på själens inre tillstånd. Det är genom själen som vi får kunskap om Gud, och kunskap om Gud är liv. Därför måste själen renas från allt som vänder den bort från Gud. Passionerade relationer, som förhållandet till ägodelar, är bland de främsta hindren som måste undanröjas.⁴

Det viktiga är enligt Klemens inställningen man har till rikedomerna, inte rikedomerna i sig. Som yttre företeelse är den likgiltig. Kristi uppmaning till den unge rike mannen kan alltså inte ha varit en bokstavlig befallning att avstå från sin förmögenhet; ett sådant avstående skulle bara ha varit en yttre

¹ Beträffande epokens pessimism, se E R Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*, New York 1965, s 1-36.

² Martin Hengel, *Property and Riches in the Early Church*, Philadelphia 1974, s 47-53.

³ L W Countryman, *The Rich Christians in the Church of the Early Empire: Contradictions and Accommodations*, New York & Toronto 1980, s 48-49.

⁴ Clemens, *Vem är den rike som skall frälsas?* 7:11-12,20.

akt. Vad Kristus begärde var i stället att han i sitt inre upphörde att vara fäst vid sin rikedom.⁵

På andra ställen var Klemens ännu tydligare i att förpassa rikedom till en neutral domän och betona den inre frigörelsen som villkor för gudskunskapen.⁶ När han använde och utvecklade dessa begrepp var det inte så mycket från den kristna traditionen som han hämtade sin inspiration utan snarare från samtidens populära filosofiska rörelser. En viktig källa var stoicismens livsideal: att befria sig från lidelsefulla förbindelser, också förbindelsen till egendom. Det man äger är moraliskt talat neutralt i sig självt – det är bara bruket av det som kan bedömas som gott eller ont. Det finns förvisso spår av en sådan lära i Nya testamentet, liksom hos andra tidigkristna författare.⁷ Poängen är bara att även om denna inställning till ägodelar inte var något nytt för Klemens eller för de kristna, så har vi i Klemens någon som helt och hållet anpassade den till kristna ändamål. För Clemens ligger värdet i rikedomar i att de kan användas till att bistå de fattiga.⁸

Enligt honom är det genom detta bistånd som den kristne kan uppfylla Skriftens krav på kärlek till nästan. Vad som är avgörande är emellertid att identifiera nästan. Klemens menade att nästan i liknelsen om den barmhärtige samariten var den som helade den sårade. Alltså måste vår nästa vara Frälsaren, som helar våra sår och utplånar våra lidelser.⁹ Det är honom som budordet säger att vi skall älska. Men kärlek till Kristus, vår nästa, kan komma till uttryck bara indirekt, genom verk av kärlek för Kristi vänner, hans lärjungar.

Nu får biståndet åt de fattiga en tydlig roll. De rika kan använda sina tillgångar för att ta hand om Kristi vänner och därmed Kristus själv. Eftersom det kunde vara svårt att identifiera Kristi sanna lärjungar uppmanade Klemens de rika att helt enkelt leta rätt på de behövande och ge till dem. Om den rike mättar hungriga, kläder nakna, tar emot främlingar och besöker sjuka och fångna kan han inte undgå att hjälpa somliga som Gud älskar och sålunda

⁵ *Ibid.* 11-12, 14-15, 20.

⁶ *Övriga skrifter*, 2:20, 4:6. I *Uppfostraren*, bok 1 och 2, uppmanade Klemens till flärdfri dräkt såsom passande för det kristna livet.

⁷ Se till exempel 1 Kor 6:12, 7:29-31, Fil 4:11-12, 1 Joh 2:15-16, *Sextus ord* 18, 49, 98, 130; Origenes, *Om bön* 29:5-6.

⁸ För gammaltestamentligt och judiskt stöd för Klemens lära om bistånd åt de fattiga, se 5 Mos 14:28-29, 29:12, Ords 19:17, Tob 4:7-12, Syr 4:3-6, Abot 1:2. Se också Hengel, s 12-22.

⁹ *Vem är den rike...* 29.

utöva inflytande i himlen.¹⁰ Clemens gjorde inte fattigdom och lärjungeskap till en och samma sak, men han lät ändå förstå att det är bland de fattiga som man finner Kristi lärjungar.

Fördelen med att bli vän med Kristi vänner kan knappast överdrivas. Kristus lyssnar till dem som han älskar, och de kan förväntas be för sina jordiska välgörarens frälsning.¹¹ Genom att vara generös gentemot Herrens vänner köper man sig i själva verket deras böner, Guds välvilja och i sista hand sin egen frälsning. Bistånd åt de fattiga eller kristen välgörenhet har som motiv att man skall få gudomlig lön i evigheten. Av rent praktiska skäl vore det därför inte så lyckat att avstå från sin förmögenhet. I stället borde man använda sina tillgångar för att uppnå salighet.¹²

Hos Klemens finner vi ett populärt filosofiskt ideal som formats enligt kristet mönster. Materiella tillgångar, som moraliskt talat är neutrala i sig själva, kan tas i bruk med enorm andlig fördel. Om de används rätt kan de ge företräde hos allsmäktig Gud. Vi kan alltså konstatera att i början av 200-talet förespråkade åtminstone en inflytelserik lärare i Österlandet bistånd åt de fattiga på grund av dess frälsningsvärde. Skälet till att göra gott var hoppet om himlen. Om man var rik eller fattig var i sista hand oväsentligt – det som räknades inför Gud var ens inställning till egendomen och det handlings sätt som följde på denna inställning.

Cyprianus av Karthago

Klemens av Alexandrias åsikter om ägandet fick sin form utifrån ett antal faktorer i en bestämd kombination. Han var föreståndare för en katekestisk skola med ett betydande antal förmögna medlemmar i styrelsen, av vilka många besvärades av tidens asketiska krav. Hans reaktion återspeglar mötet mellan den kristna traditionen under tillblivelse och dåtidens populärfilosofiska strömningar. De teman han utvecklade skulle dyka upp om och om igen i de olika former som skulle ges dem utifrån högst olika sammanhang.

Ungefär trettio år efter Klemens bortgång hördes uppmaningar av påfallande likartat slag från Nordafrika. Denna gång var det Cyprianus, biskop av

¹⁰ *Ibid.* 30-33.

¹¹ *Ibid.* 33.

¹² *Ibid.* 32.

Karthago, som tog upp frågan om de kristnas förhållande till rikedom och deras handlingssätt. Strax efter att ha blivit vald till biskop (ca 248) skrev Cyprianus en traktat för att undervisa förmögna kvinnor som hade vigt sin jungfrudom åt Kristus. I skriften *Om jungfrurs dräkt* varnade Cyprianus dem för att visa upp sig på ett sätt som stred mot deras löften. De skulle smycka sig så som det anstod återhållsamheten i deras kallelse. Sinnets och kroppens renhet skulle motsvaras av renhet i dräkt och uppförande.¹³ Denna uppmaning till kyskhet i klädnaden ger uttryck för samma respektfulla sympati som Klemens hade visat sina förmögna styrelsemedlemmar. Cyprianus var medveten om faran med rikedom, men vad han uppmanade till var inte radikal asketism utan återhållsamhet, möjligen också sträng disciplin.

Även Cyprianus förespråkade det frälsande värdet i att bistå de fattiga. Tillgångar används väl när de brukas för ägarens frälsnings skull. Om jungfrun gör bruk av sin förmögenhet till förmån för fattiga kommer föremålen för hennes välgärningar att hjälpa henne inför Gud med sina böner. Herren kommer att stärka hennes hängivenhet till jungfrudom, förlåta hennes överträdelser och belöna henne med frälsning.¹⁴ Liksom Klemens kunde Cyprianus finna ett positivt, frälsande värde i att vara rik.

Under åren som följde ser man tydligt hur Cyprianus uppfattning om rikedom hårdnade. Det verkar troligt att de stora ekonomiska svårigheter som kyrkan i Karthago hade att utstå under de olycksfyllda åren 250–252 om inte orsakade så åtminstone bidrog till biskopens nya stränghet. Hård och systematisk förföljelse från de romerska myndigheterna fick många kartagiska kristna att förneka tron, i synnerhet de rika. När de efter förföljelsens slut ville återupptas i kyrkans gemenskap förespråkade Cyprianus en så hård bot att många anslöt sig till en schismatisk grupp som bedömde deras situation med större mildhet.

Även utan de rika medlemmarnas avfall skulle förföljelsen ha kostat kyrkan mycket. Vården av fängslade kristna och deras familjer kostade på. Dessutom måste pengar samlas in så snart förföljelsen upphörde, så att lösen kunde betalas för de kristna i Numibien som hade kidnappats av barbarer i en räd. Ett utbrott av pesten minskade befolkningen, avbröt kommersen och skapade ytterligare ekonomiska svårigheter. Under en period då kriserna följde på

¹³ *Om jungfrurs dräkt*, 5:9.

¹⁴ *Ibid.*, 11.

varandra och kraven som ställdes på kyrkokassan måste ha varit avsevärda var några av de rikaste medlemmarnas förmögenhet helt enkelt inte tillgänglig.¹⁵ Oberäkneligheten hos de rika undgick inte biskopen.

I sin traktat *Om avfällingarna*, som skrevs när förföljelserna upphörde, beskrev Cyprianus det romerska förtrycket av kyrkan som Guds dom över dess medlemmars slapphet och girighet. Han tillskrev många av de fallnas misslyckande deras slaveri under sina ägodelar. De fruktade förlusten av sin rikedom mer än förlusten av Kristus. När förföljelsen väl var över fortsatte de dessutom att leva i överflöd och lyx i stället för att gråta över sin synd och ta del i en uppriktig, helande botgöring, såsom deras biskop hade föreskrivit dem.¹⁶

Den allmänt välvilliga tonen i *Om jungfrurs dräkt* hade blivit hård. Cyprianus var nu övertygad om rikedomens faror och de förmögna kristnas opålitlighet. Innehavet av rikedomar och alla de fördelar som det medförde undergrävde troheten till Kristus och därigenom till biskopen.

Även om Cyprianus inställning till rikedom hade förändrats från hans tidigare traktater hade hans uppfattning om dess rätta bruk förblivit densamma. Med kyrkokassan tom och de fallna i behov av lämplig botgöring tog Cyprianus upp ett tema han redan tidigare hade behandlat, nämligen frälsningsvärdet hos biståndet av de fattiga.¹⁷ I sin traktat *Om arbete och allmosor* lyfte han fram det ena stycket efter det andra i Skriften för att visa att det är genom barmhärtighetsverk, i synnerhet genom bistånd åt de fattiga som man renas från synd och stillar Guds vrede. Bön och fasta når sitt mål endast om de åtföljs av goda gärningar, för den som inte har visat barmhärtighet mot de fattiga kan inte vänta sig barmhärtighet från Herren.¹⁸ Hotet om den yttersta domen ger skälet till kristen barmhärtighet. Mera positivt betraktat är det omsorgen av de fattiga som utmärker en som Abramhams barn.¹⁹

Begripligt nog fruktade somliga att den frikostighet deras biskop uppmanade till skulle göra dem fattiga och få deras familjer att lida brist. Cyprianus

¹⁵ *Om de fallna*, 7-9, 15-17; Countryman, s 188-95.

¹⁶ *Om de fallna*, 5-7, 10-12, 30.

¹⁷ Countryman, s 195. Jag står i skuld till Countryman för idén att biståndet åt de fattiga fungerade som en lösning på Cyprianus dubbla dilemma, nämligen kyrkans ekonomiska kris och behovet av botgöringar för de fallna. Det är en tanke som har varit viktig för detta studium.

¹⁸ *Om arbete och allmosor*, 5,6.

¹⁹ *Ibid.*, 8.

svarade att ett sådant resonemang var ren dårskap. Det är inte till någon nytta att samla rikedomar på hög av rädsla för framtiden. Det är i stället genom givmildhet som framtiden försäkras. Inte bara därför att Gud kommer att ge de rättfärdiga vad de behöver för att leva, utan också därför att man med goda gärningar köper den hjärtats renhet som låter en se Gud. Genom välgärningar gör man sig till Guds gäldenär.²⁰

Det är också ett misstag av föräldrar att samla sina tillgångar för att ge ett jordiskt arv åt sina barn. De borde i stället använda sina resurser för att samla ett himmelskt arv åt dem. Det är föräldrarnas ansvar att sona barnens överträdelser och ju fler barn de har, desto mera bör föräldrarna engagera sig i goda gärningar.²¹

Cyprianus lära om frälsningsvärdet i bistånd åt de fattiga och faran med att vara rik hade en tydlig förelöpare i Klemens. Likheten i deras argument låter förstå att dessa föreställningar åtminstone i någon mån accepterades i öster såväl som i väster vid mitten av 200-talet. Men de får en något annorlunda karaktär hos Cyprianus än hos Klemens.

Klemens lyfte fram en inre frigörelse från rikedom som en nödvändig etapp på vägen till gudskunskap, och han uppmuntrade till bistånd åt de fattiga som ett sätt att vinna Guds nåd. Hos Cyprianus var det alltmer dominerande temat behovet av att i detta liv försäkra sig mot den yttersta domens fasa. Biståndet åt de fattiga var ett sätt att skydda sig mot ett välförtjänta gudomligt straff. Dessa accentskillnader kan till en del förklaras av de rådande förhållandena. Klemens avsikt var att uppmuntra och vägleda förmögna kristna som hade blivit störda av den stränga asketismens hårda fördömande. Cyprianus avsikt var en helt annorlunda. Den bittra erfarenheten av att vara biskop över motsträviga rika hade hos honom lett till en djup misstro gentemot de rika. Att bistå de fattiga var en form av botgöring som skulle hjälpa dem som fallit att befria sig från ägandets snaror och återinfoga dem i de trognas skara. De botfärdiga rikas resurser skulle också komma till användning i kyrkans hjälparbete. Populärfilosofiska begrepp färgade Klemens verk, liksom Skriftens framställning av Guds dom gav form åt Cyprianus, men liknande

²⁰ *Ibid.*, 11-14, 26.

²¹ *Ibid.*, 18, 19.

teman låg till grund för båda. Dessa teman skulle utvecklas ännu mera i Johannes Chrysostomos verk, mer än hundra år senare i Orienten.

Johannes Chrysostomos

Som Cyprianus erfarenhet visar ställdes många och varierande krav på kyrkokassan. Oförutsebara kriser som orsakats av farsoter och förföljelser ökade den konstanta pressen från de fattigas behov. Förmögna kristnas bidrag var avgörande för att kyrkan skulle kunna tillgodose detta.

Situationen förändrades betydligt i och med de förmånliga förändringar som Konstantin införde. Förföljelsen av kristna, och dessutom fick kyrkan ta emot häpnadsväckande kejsarliga gåvor. Kejsaren lät bygga en mängd kyrkobyggnader, han gav betydande penningssummor och egendomar för att garantera trons välstånd och spridning och han var överväldigande generös gentemot dem som kyrkan traditionellt understödde: fattiga, sjuka, änkor och föräldralösa. Senare kejsare följde i hans spår, och många förmögna romare försökte vinna gunst genom att efterlikna den kejsarliga frikostigheten. Denna radikala förbättring av kyrkans finansiära ställning tillät en avsevärd tillväxt av dess välgörenhet. I någon mån började kyrkan började fungera som ett statligt socialdepartement. Under några årtionden var det prästerskapet som delade ut de statliga ransonerna av vete.²²

En följd av denna radikalt förändrade situation var att de rika kristnas generositet inte längre var absolut nödvändig för kyrkans välgörenhet. Kyrkan kunde fortsätta och till och med utveckla sin vård av behövande utan de rikaste medlemmarnas fulla engagemang. Fördelarna med detta relativa oberoende är uppenbara. En viktig nackdel var emellertid att många förmögna kristna inte längre kände sig kallade att bidra till en kyrka som hade blivit mycket rikare. Kyrkokassan verkade klara sig utan deras gåvor.

Det var i detta sammanhang som Johannes Chrysostomos trädde fram, en av den tidiga kyrkans mest artikulerade personligheter när det gäller rikedom och fattigdom. Hans utbildning, erfarenhet och begåvning bidrog till att göra honom till en sträng, men vältalig kritiker av de rikas hårdhärtade attityd.

²² Eusebios, *Konstantins liv*, 42-43, Rowan A Greer, *broken lights and mended lives*, Pennsylvania 1986, s 131. Robert M Grant, *Early Christianity and Society* San Francisco 1977, s 144-45, 150-55.

Innan Chrysostomos prästvigdes i Antiochia hade han studerat under den berömde hedniska oratorn Libanios, som var känd för sin kritiska inställning till rikedom. Vi kan förutsätta att han med Libanios hjälp blev bekant med de element i den klassiska filosofin som hade en negativ attityd till egendom och välstånd.²³ Chrysostomos var också munk, och det asketiska idealet upphörde aldrig att utöva sin dragningskraft på honom. Hans betydande förmåga som predikant gav särskild kraft och liv åt hans redan starka övertygelser. Kombinationen av dessa olika faktorer gjorde Chrysostomos till en imponerande kritiker av de rikas självupptagenhet. Även om vi inte kan betrakta hans lära om detta i hela dess utsträckning kan vi lyfta fram några tankar som är relevanta för vår undersökning utan att behöva gå alltför långt.

När Chrysostomos var präst i Antiochia (ca 388) höll han en serie predikningar om Lasaros och den rike mannen (Luk 16:19-31). Temat lön och straff är ett genomgående tema i alla predikningarna. Alla människor gör både ont och gott i sina liv, och en rättfärdig Gud ger åt var och en efter hans gärningar. Det onda skall straffas och det goda belönas.²⁴

I liknelsen får den rike det straff som han förtjänar för det onda han har gjort. På samma vis får Lasaros den lön han förtjänar för det goda han har gjort. Som man kan förstå av de bägge människors slutgiltiga öde anger dock inte de rådande omständigheterna med nödvändighet vad som skall komma.²⁵ Priset för ens oundvikliga syndfullhet måste betalas i detta liv, i nästa eller i båda. Om det inte betalas på jorden kommer man att tillbringa evigheten i ett straff utan slut. Att leva ett hårt liv nu minskar eller fullkomnar å andra sidan evighetens reningsprocess, försåvitt lidandet levs på rätt vis. Man har betalat den jordiska syndens skuld och är fri att njuta av saligheten.²⁶

Varningen till de rika är skarp och omisskännlig. De måste vända sig bort från sin lyx och självupptagenhet och leva i ånger och försakelse. Självfördomande, bikt och bistånd åt de fattiga, till och med frivillig fattigdom, är dem till hjälp för att rena sin syndfullhet före domen och vinna en lön i himlen. De fattigas tröst är lika sträng. Om de accepterar sitt lidande i samma

²³ Grant, s 112-13.

²⁴ *Om Lasaros*, 4:2, 6:3, 4, 8, 9.

²⁵ *Ibid.*, 3:4.

²⁶ *Ibid.*, 3, 4, 5, 6; 6:3, 4, 9; 7:4.

anda som Lasaros kommer deras smärta att rena dem, så att de kan ånjuta livet i världen som kommer.²⁷

Chrysostomos gjorde det klart att synden hos den rike i liknelsen inte var att han ägde mycket utan att han missbrukade sin rikedom. I själva verket hade han fått allt han hade från Gud. Liksom alla förmögna människor var han bara förvaltare av Guds överflöd och han var ansvarig för att detta överflöd användes för de fattiga. Hans misslyckande bestod i att han hade tagit över rikedomerna för att tillfredsställa sig själv. Han hade ignorerat de fattigas rop. Men om rikedom i sig inte är någon synd så innebär inte heller fattigdom någon rättfärdighet. Gud belönade inte Lasaros för att han var fattig, utan därför att han tålmodigt hade uthärdat sin fattigdom.²⁸

Likheten med Klemens och Cyprianus är tydlig. Det är inte de yttre omständigheterna av rikedom och fattigdom som i sista hand är avgörande, utan den inställning som man har till dem. Omständigheterna själva är inte mycket mer än masker som döljer personernas sanna karaktär. Inte desto mindre har maskerna ett enormt inflytande. Rikedomar kan dränka förnuftet, förmörka sinnet och väcka en vanvettig girighet. På samma vis kan fattigdomen leda till avundsjuka, hopplöshet och till och med hädelse. Om bara rika och fattiga kunde uppfatta sin ställning i världen för vad den är skulle de befrias från det tyranni som uppstår när man lidelsefullt klamrar sig fast vid falska föreställningar.²⁹

Chrysostomos liknar Klemens och Cyprianus än en gång när han understryker frälsningsvärdet hos biståndet åt de fattiga. Givmildhet gentemot fattiga är ett sätt att frigöra sig själv från rikedomens lockelser, sona synden och vinna gunst hos Gud. Dessa tankar var inte nya. Det nya var hur långt han sträckte dem. Kombinationen av det asketiska idealet och hotet om den yttersta domen fick honom att förespråka inte bara bistånd utan också självpålagd fattigdom. Frivilligt lidande på jorden kunde förhindra det gudomliga straffet i den kommande världen.

Inom ramen för Chrysostomos lära om syndens oundviklighet och den gudomliga domens skrämmande natur var kyrkans nyvunna rikedom utan

²⁷ *Ibid.*, 4:2, 4, 7; 7:1, 3, 5.

²⁸ *Ibid.*, 1:6, 7, 9; 2:4, 5, 6; 7:5.

²⁹ *Ibid.*, 1:9; 4:2; 6:5, 6, 8; 7:3, 5.

betydelse. Att institutionen hade större möjligheter och ägnade sig åt socialt bistånd i en enorm skala fråntog inte på något vis den enskildes ansvar inför Gud.³⁰

I någon mån reagerade Chrysostomos på förmögna kristnas likgiltighet, liksom Cyprianus hade reagerat på deras småsinthet och obotfärdighet. Det tycks som om de rika överlag på ett besvärande vis höll sig fria i förhållande till kyrkoledningen och att maningen till ånger och bistånd åt de fattiga, med dess löfte om frälsningslön, var ett sätt för prästerskapet att på nytt få tingen under kontroll. Kyrkans förhållanden hade förändrats, men behovet av att betala syndens pris förblev även på andra sidan den konstantinska milstolpen. Efter det att Chrysostomos blivit patriark av Konstantinopel år 398 ådrog han sig kejsarens misshag genom sina radikala åsikter, något som bidrog till hans landsflykt år 404. De teman han hade tagit upp från traditionen, som ännu var under utveckling, och som han använt med en sådan iver skulle genljuda ännu under många århundraden. I Västerlandet började man dock snart höra en mycket annorlunda version av dessa teman.

Augustinus av Hippo

Bland de fyra författare vi studerar var det bara Augustinus som kom från en relativt modest familj. Det var enbart med en frikostig mecenats hjälp som han kunde avsluta sin utbildning. I ungdomen hade längtan efter pengar och ställning varit en stark drivkraft i hans karriär.³¹ Omvändelsen till kristendomen befäste honom i ett asketiskt liv, men han tycks aldrig ha utvecklat något förakt för rikedom eller de rika. Hans inställning formades av både praktiska och teologiska iakttagelser. Som biskop med ansvar för kyrkans finansiära situation och dess pastoralavård av medlemmarna fann han att institutionens och enskilda kristnas tillgångar kunde åstadkomma mycket i Kristi tjänst. När Augustinus blev övertygad om den gudomliga nådens oberoende, måste förkasta tanken att frälsningen på något vis skulle bero på vad människan åstadkommer eller ens på det goda som asketisk försakelse för med sig. Både praktiska och teologiska frågor återspeglas i ett brev som han skrev år 414, mitt under den pelagianska konflikten.

³⁰ Greer, s 129-30, 137-39.

³¹ *Bekännelser*, 2:3, 5; 6:6, 9; 9:2, 4. Grant s 113.

En lekman från Sicilien hade skrivit till Augustinus och bett om vägledning beträffande flera läropunkter som Pelagius efterföljare spred ut. Dessa personer framställde asketismen inte bara som ett ideal för det kristna livet utan som dess norm. Två av deras påståenden är av betydelse för vårt studium: att de rika inte kan träda in i Guds rike om de inte säljer allt de äger, och att deras lydnad mot budorden är värdelös så länge de behåller sin egendom.³²

Augustinus svarade klart och tydligt att förmögenheten inte stänger salighetens port. Givetvis kan den rike frälsas. Även om den obarmhärtinge rike som föraktat Lasaros hade uteslutits från gudsriket hade en annan rik man, Abraham, tagit emot den fattige i saligheten. Patriarkerna, som alla var rika män, hade ju varit Guds vänner. Det var Lasaros godhet som Gud belönade, inte hans fattigdom, precis som det var högmodet och inte förmögenheten hos den rike som Gud fördömde.³³

Den rike unge mannen som hade frågat Jesus hur han kunde vinna evigt liv hade bara uppmanats till att hålla budorden. Befallningen att sälja allt han ägde och ge åt de fattiga lades till för den händelse han skulle vilja bli fullkomlig, men varken han eller någon annan skulle utestängas från livet bara för att de inte uppnått fullkomlighet.³⁴

Augustinus var medveten om att det fanns olika grader av kristna, alltefter deras varierande förmåga att avstå från det som hör till världen. Att vara kristen förutsätter dock alltid försakelse; det är bara formen för försakelsen som varierar. De som är starka förmår lämna allt de äger och leva i celibat. De svaga gifter sig och bildar familj, men som kristna skall de träna sina familjer i tro och lydnad och öppna sina hem för de behövande. De svaga behåller också vad de äger, men de skall bruka det till att mätta de hungriga och kläda de nakna och därigenom vinna Guds behag.

Poängen är att de kristna lyder under Gud vare sig de är starka eller svaga. Om valet står mellan det som hör till världen eller till Kristus skall de välja Kristus. Trofasthetens mönster har getts av Abraham, som var redo att offra

³² *Brev* 156.

³³ *Ibid.*, 157:23, 24

³⁴ *Ibid.*, 157:25.

sin egen son av lydnad till Gud, och de rika martyrerna, som gav både sina ägodelar och sitt liv.³⁵

Augustinus kan tyckas mild i sin inställning till de rika, men i likhet med Klemens i detta fall skrev han här emot dem som förkunnade att de rika står utanför saligheten. I båda fallen begränsade det asketiska idealet kraftigt medlemskapet i kyrkan. Augustinus påminde sina läsare om att vissa av de asketer som fördömde de förmögna själva tog emot rikedom från andra. De levde på generositeten hos rika välgörare som de samtidigt ville utestänga från himlen. De borde om något verka för sina välgörares frälsning. I stället undergrävde de Kristi kyrka med sina stränga läror.³⁶

När Augustinus förnekade att de rika inte kunde komma in i saligheten bara för att de var förmögna var han i överensstämmelse med de traditioner vi har studerat. Liksom Klemens, Cyprianus och Johannes Chrysostomos hyllade han det asketiska livet och förkunnade på olika nivåer att försakelse, i synnerhet bistånd åt de fattiga, vinner Guds behag. Men ingen av dem hävdade att det skulle vara nödvändigt att leva i asketisk försakelse för att accepteras av Gud. För de andra tre var det helt väsentliga att människan kunde vinna gudomlig gunst genom materiella uppoffringar. De var framför allt upptagna av frälsningen, och frigörelsen från rikedom och välgärningar var sådant som ledde till detta mål. För Augustinus låg däremot inte fokus på den enskildes eviga öde utan på vad som skedde i hjärtats djup. Följaktligen kunde välgärningar som förtjänar evig lön aldrig stå i centrum, och försakelsens form, om den nu tog sig uttryck i handling eller bara som intention, var enbart av sekundär betydelse. Sådant visar i själva verket bara att hjärtat redan har vänt sig till Gud. Denna gudstillvändelse sker genom nåd och inte genom människan själv.

Det är i ljuset av detta som de olika slagen av kristna får sin betydelse. Vare sig de är starka eller svaga har de kristna fått sin förmåga från Gud.³⁷ Olika grader av försakelse är värda motsvarande grader av gudomlig lön, men förmågan att försaka är i första hand en nådegåva. Augustinus fortsatte att understryka behovet av mänskliga ansträngningar, som hans föregångare också hade gjort, men han förflyttade tonvikten från det mänskliga resultatet

³⁵ *Ibid.*, 157:31-36.

³⁶ *Ibid.*, 157:37-39.

³⁷ *Ibid.*, 157:29.

av dessa mödor i evigheten till Guds vederkvickelse av dem i hjärtat. Det är hjärtats gudstillhörighet, skänkt av Gud och inriktad mot Gud, som är det viktiga. De pelagiska kritikerna av de rika var samtidigt på ett betydelsefullt sätt kritiker av nåden. De ville göra människans verk till den enda avgörande faktorn för frälsningen. I syfte att undanröja detta hot mot den gudomliga friheten kan Augustinus mycket väl ha underminerat sina föregångares argument.

Sammanfattning

Även i denna mycket selektiva översikt av den tidiga kyrkans lära om rikedom och fattigdom står det klart att det knappast fanns något monolitiskt vittnesbörd. Hur ämnet behandlades berodde i hög grad på sammanhanget och på läggningen hos den som talade. Å andra sidan styrdes argumentationen i stort sett av en viss samstämmighet. Vissa teman återkom så ofta att de måste ha setts som nödvändiga för varje diskussion i ämnet. Alla dem vi har studerat fann sig tvingade att på ett eller annat sätt ta upp den besvärliga frågan om de rikas frälsning, men också att bekräfta frälsningsvärdet hos biståndet åt de fattiga. Vi kan förutsätta att sådana frågor var avgörande när frågorna om rikedom och fattigdom diskuterades i den tidiga kyrkan. De fattigas situation behandlades mera indirekt, i förhållande till dessa större teman.

Tillsammans bidrog dessa faktorer till de upprepade uppmaningarna att bistå de fattiga och till tveksamheten inför de rika. Ett viktigt element i kyrkans identitet var biståndet åt de fattiga, och enskilda kristnas insatser betraktades som en del av detta verk. Inte ens de ökade ekonomiska tillgångar som följde på det konstantinska jordskredet minskade den enskildes ansvar inför Gud. De personer i kyrkan till vilka man främst vände sig med kallelse till bistånd, de rika, var på samma gång föremål för avsevärd misstro.

På det praktiska planet kunde man inte ta deras hängivenhet till kyrkan och dess auktoritet för given. Cyprianus och Johannes Chrysostomos upplevelser låter oss ana något av de rika kristnas opålitlighet, likgiltighet och rentav fientlighet. Även när deras engagemang inte kunde ifrågasättas väckte det asketiska idealet frågan till liv om det anstod kristna att vara rika. Inte bara detta – frågan var om de som vägrade att avstå från sin rikedom över huvud taget kunde bli frälsta. Den allmänna filosofin förstärkte detta ideal med sin maning till frigörelse från allt ägande, om inte till det yttre så åtminstone till

det inre. En aning om hur vida spridd och ihållande askesens appell var får man genom att både Clemens i Alexandria och Augustinus i Nordafrika var tvungna att försvara välbärgade kristna mot deras belackare, trots att de inte bara skildes åt av ett stort fysiskt avstånd, utan också av mer än två hundra år.

Dessa två faktorer, kyrkans engagemang i biståndet åt de fattiga – både institutionellt och personligt – och de rikas komplicerade ställning, tycks påfallande ofta ha förenats i en slående tanke: genom att bistå de fattiga kan de rika vinna gudomlig gunst. Författarnas utgångspunkter varierar, men varningarna till de rika och uppmaningarna till bistånd förblir i stort sett desamma. Den tidiga kyrkan har kanske inte gett oss någon norm i fråga om rikedom och fattigdom, men den gav ett klart vittnesbörd om faran med att vara rik och den eviga lön som kan förtjänas genom att bistå de fattiga.

Rebecca H. Weaver